

1. Proměny brněnské antropologie

Historie antropologického zkoumání má v Brně poměrně dlouhou tradici a podobně jako jiné obory i antropologie ve své historii procházela nejen úspěšnými, ale také méně šťastnými obdobími svého vývoje. Některá období byla spojená s nebývalým rozkvětem a snahou vypořádat se s novými výzvami, jiná byla naopak velmi neúspěšná až tragická, kdy brněnské antropologii hrozil celkový zánik. Přesto se podařilo odborníkům a zájemcům brněnskou antropologii udržet při životě, a dnes můžeme směle tvrdit, že v nastupující nové generaci antropologů se začínají psát nové dějiny brněnské antropologie, která slibně navazuje na své zakladatele z dob dávno zapomenutých.

Cílem následujícího textu je snaha stručně popsat vývoj oboru antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity od jejího vzniku až po současnost, stále více diferencovanou, moderní vědní disciplínu. Cesta to bude spletitá, neboť po obnovení antropologického ústavu se postupně zformovalo několik směrů, které navázali na tradice předválečného antropologického ústavu. Proto čtenář v následujících odstavcích nalezne přehledný a výstižný popis jednotlivých období vývoje antropologického ústavu doplněný o historii menších antropologických pracovišť, která se v průběhu let v Brně vytvořila. Na konci našeho putování tak vznikne obraz o tom, jak se brněnská antropologie vyvíjela a jak se postavila k novým výzvám dnešní celosvětově propojené lidské společnosti.

Následující pasáže můžeme rozdělit do několika částí. Nejdříve se zastavíme u vzniku a vývoji Antropologického ústavu a jeho zakladatelů, poté se seznámíme s antropologickými pracovišti, která vznikla mimo Přírodovědeckou fakultu Masarykovy univerzity, a na konci našeho putování si řekneme pár slov o současném směřování brněnské antropologie. Snad si každý čtenář v této krátké stati nalezne to své a mnoho údajů, novinek a dalších inspirací přispěje k hlubšímu poznání vědy zkoumající člověka, kulturu a společnost.

Při tvorbě tohoto textu bylo využíváno nepřeborné množství pramenů z archivu Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, odborné literatury a dalších zdrojů. Tvorba tohoto textu byla podpořena z prostředků Masarykovy univerzity, konkrétně z Fondu rozvoje Masarykovy univerzity MUNI/FR/0263/2014 „*Kapitoly z dějin antropologie*“ uvolněných pro tyto účely na rok 2014.

1. 1 Antropologie jako věda o člověku, kultuře a společnosti

Jako první použili termín „*antropologie*“ humanisté 16. století, kteří ji definovali jako vědu o lidské přirozenosti. Samotný výraz antropologie je tvořen dvěma slovy řeckého původu: *ó άνθρωπος* (ánthropos, „člověk“) a *ó λόγος* (lógos, „slovo, řeč, nauka“). Definovat a vysvětlit, čím se antropologie zabývá, je od jejího vzniku velmi složité, neboť šíře jejího zájmu se pohybuje od zkoumání lidského těla až po uměleckou tvorbu. Proto je dodnes vědecká definice antropologie nejednotná. I přes existující nepřeborné množství vědeckých přístupů a metod, které se nějakým způsobem zabývají člověkem, kulturou a společností, existuje jednotící předmět jejich zájmu – **člověk a jeho svět**. A právě tou jednotící vědeckou

konceptí, která všechny tyto přístupy spojuje, představuje antropologie. Dnes můžeme antropologii považovat za holistickou, interdisciplinární a komparativní vědu o lidské odlišnosti a rozmanitosti, která se snaží vědeckým hodnověrným způsobem popsat a vysvětlit různé formy biologické, kulturní a sociální existence člověka. ¹

1. 2 Předmět a disciplíny antropologického výzkumu

Dnešní antropologický výzkum vychází z modelu **obecné antropologie**. Podle této koncepce se zájem antropologů nesoustřeďuje pouze na výzkum biologické variability lidského organismu v historickém čase a geografickém prostoru, ale také na výzkum rozmanitosti kultury, která představuje základní atribut lidské existence. ² Podle tohoto modelu můžeme vědeckou antropologii rozdělit na čtyři základní odvětví, která představují čtyři dimenze lidské existence a specifiku lidského rodu: ³

- (1) **Fyzická antropologie** zabývající se výzkumem biologické variability lidských populací v čase a prostoru; předmětem jejího zájmu je komplexní studium růstu, vývoje a funkce lidského organismu v rámci různých rasových, etnických, kulturních a sociálních skupin;
- (2) **archeologická antropologie** studující hmotné prameny, které představují doklady cílevědomé lidské práce. Zabývá se studiem rozmanitostí lidských kultur v časové perspektivě („kulturní antropologie minulosti“);
- (3) **sociokulturní antropologie** se zabývá studiem lidského chování a myšlení, které sdílí členové určité společnosti. Náplní sociální a kulturní antropologie je výzkum variability lidských kultur a společností v čase a prostoru, tzn. studium světa „těch druhých“;
- (4) **lingvistická antropologie** studuje lidský jazyk a komunikaci v kontextu kultury a společnosti. Hlavní důraz při tom klade na způsob užívání jazyka a jeho mnohačetné vlivy na lidské chování a prožívání.

Zvláštní místo zaujímá v systému antropologických disciplín **aplikovaná antropologie**, která by nebyla možná bez čtyř základních antropologických podoborů. Tento „pátý element“ není ničím jiným než uměním aplikovat poznatky získané v oblasti teoretické antropologie v praxi.

2. Kořeny a počátky české antropologie

Téměř do poloviny devatenáctého století nelze v českomoravském prostředí hovořit o samostatném antropologickém oboru. Přesto lze v českých zemích prokázat dávný zájem o studium člověka. Významným impulzem pro rozvoj antropologického myšlení bylo založení Karlovy univerzity v roce 1348, kde se studenti seznamovali s díly antických myslitelů (Aristoteles, Hippokrates, Galén) a s výkladem arabských učenců (Avicena, Averroes). S nástupem renesance se začal prosazovat vědecký přístup a mnoho učenců se začalo „antropologicky“ zabývat studiem lidských bytostí. Za první antropologický spis ve střední Evropě se považuje pojednání *Aphorismorum Metoposopicorum libellus unus* (1584) od **Tadeáše Hájka z Hájku** (1525-1600) ⁴, ve kterém popisuje průběh kožních vrásek v obličeji člověka. Podrobné studium lidského organismu v tomto období bylo spojeno s pitvou. Ta však byla až do sedmnáctého století zakázaná a mnoho poznatků o lidské anatomii bylo přejímáno od jiných autorů. První veřejnou pitvu v Praze provedl v roce 1600 **Jan Jesenský** (Johannes Jessenius, 1556-1621) ⁵ a položil tím základy české anatomické školy. Antropologické myšlení se postupně začalo rozvíjet nejen v souvislosti s rozvojem anatomie, ale také ve snaze popsat fyzické znaky člověka a jeho variabilitu. K průkopníkům české antropologie proto můžeme zařadit **Václava Staňka** (1804-1871), který pod vlivem frenologie vydal spis o lebosloví a připravil k tisku anatomický atlas, a **Karla Slavoje Amerlinga** (1807-1884), jehož snahou bylo vytvoření antropologicko-statistické komise, která by soustředila široký materiál o tělesném stavu obyvatelstva. Cílem této komise mělo být vytvoření přehledu o výskytu jednotlivých typů a talentů pro různá odvětví vědy, umění i společenské funkce. Nejvýznamnější osobností před vznikem samostatného oboru antropologie byl bezesporu **Jan Evangelista Purkyně** (1787-1869) ⁶, který se zabýval variabilitou tělesných znaků a vlivem prostředí na člověka. Vedle fyziologických objevů věnoval pozornost studiu kraniologie, antropometrii a fylogenetickému vývoji člověka. Purkyně je také autorem první antropologické sbírky, kterou vytvořil v rámci svého fyziologického ústavu v Praze. K rozvoji antropologie přispívali především jeho žáci. Purkyněv žák a asistent **Eduard Grégr** (1827-1907) obohatil antropologické myšlení spisem o „lebozpytu“ starých Slovanů, která se stala první kraniologickou studií v Čechách. ⁷ Vedle pražského vědeckého spolku se na rozvoji antropologie podíleli i další osobnosti přírodních věd. Patrně tou nejdůležitější osobností druhé poloviny 19. století, nepočítáme-li Charlese Darwina, se stal brněnský opat a botanik **Johann Gregor Mendel** (1822-1884) ⁸, který přispěl k vývoji biologického myšlení objevem zákonů dědičnosti, a tím ovlivnil nastupující generaci přírodovědců. ⁹

Rozvoj evolučního myšlení spojený s Darwinovou teorií ovlivnil téměř všechny vědecké obory. Ve vědách zabývajících se člověkem se evoluční myšlenka rychle ujala a ihned se projevila v zájmu studia lidské prehistorie a variability. Na nové výzvy reagovali především moravští badatelé **Jindřich Wankel** (1821-1897), **Karel Maška** (1851-1916) a **Martin Kříž** (1841-1916) ¹⁰, kteří hledali doklady existence pleistocenního člověka. Postupně prozkoumali jeskyně Moravského krasu, u Štramberku, podíleli se na výzkumech stanic v Předmostí a dalších lokalitách. V devadesátých letech devatenáctého století se do popředí

dostaly osobnosti pražských antropologů **Jindřicha Matiegky** (1862-1941)¹¹ a **Lubora Niederleho** (1865-1944)¹², kteří, na rozdíl od moravských badatelů, začali připravovat univerzitní půdu pro samostatný vědní obor antropologie. Za podpory Tomáše Garriguea Masaryka (1850-1937) se Luboru Niederlemu podařilo vytvořit v rámci Českého muzea v Praze antropologickou sekci, odkud byl jen krůček k ustavení samostatné antropologie na Karlově univerzitě. Příchodem antropologie jako komplexního vědního oboru na univerzitní půdu se otevřela nová kapitola dějin antropologie v českých zemích umožňující vznik dalších institucionálně podpořených antropologických pracovišť.¹³

V počátečních letech dvacátého století se postupně ustavila dvě základní antropologická centra v českých zemích – Praha a Brno. V této době antropologie jako samostatný vědecký obor teprve vznikala a byla úzce propojena s archeologií a etnografií (národopisem). Postupně se však začíná osamostatňovat a vzniká samostatný obor zaměřený zprvu jen na antropometrii. První přednášky z antropologie se uskutečnily v roce 1908, kdy se stal profesorem Karlovy univerzity Jindřich Matiegka, kterému se s pomocí Aleše Hrdličky podařilo v roce 1911 zřídit Antropologický ústav v Praze. Spolupráce obou antropologů se stala významným mezníkem při formování české antropologické tradice. Hrdličkovo renomé se stalo zárukou, že jeho rady a dary budou vhodně a správně využívány. Samotný Jindřich Matiegka přispěl k založení oborového časopisu *Anthropologie*, Antropologické knihovny a Muzea člověka. Samostatná antropologie se stále více etablovala na univerzitní půdě nejen díky Matiegkovu přičinění, ale také zásluhou jeho spolupracovníků. Prvním asistentem profesora Jindřicha Matiegky se stal v roce 1914 **Vojtěch Suk** (1879-1967) a po jeho odchodu do Brna v roce 1923 na jeho místo nastoupil **Jiří Malý** (1899-1950)¹⁴, jehož práce se zabývaly problematikou lidských plemen a rovnocennosti lidských ras. V roce 1934 byl jmenován profesorem a jako nástupce Jindřicha Matiegky se ujal vedení antropologického ústavu. Mezi jeho předválečnou činnost patřilo mimo jiné zpracování a popis kosterních nálezů z Dolních Věstonic.¹⁵

Druhým antropologickým centrem v Českých zemích se stalo Brno. Mnoho pozdějších antropologických pracovníků bylo připravováno na nové působiště již před první světovou válkou. Pozdější profesori a odborní pracovníci nejen antropologie, ale i biologie a dalších oborů, byli habilitováni na Karlově univerzitě nebo na brněnské české technice. Řada těchto vědeckých pracovníků se stala základem profesorského sboru nové univerzity. Ve školním roce 1919/1920 zahájila svou činnost lékařská a právnická fakulta a v roce 1920 také přírodovědecká. V plném rozsahu se výuka rozjela až v akademickém roce 1920/1921. Spolu se vznikem Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity vzniká potřeba využít nashromážděného antropologického a archeologického materiálů z Moravy. Proto již v roce 1923 přichází do Brna asistent profesora Jindřicha Matiegky Vojtěch Suk, který stojí u samotných základů brněnské antropologické tradice.¹⁶

3. Ústav anthropologický Přírodovědecké fakulty Masarykovy university (1923-1939)

Počátky antropologie jako vědecko-pedagogického pracoviště v Brně úzce souvisí se vznikem Masarykovy univerzity. Druhá česká univerzita byla založena krátce po vzniku československého státu a ihned po jejím založení začala výuka na nových fakultách.¹⁷ Jednou z nově zřízených fakult byla také fakulta přírodovědecká, kde výuka probíhala již od podzimu 1920 a od akademického roku 1921/1922 probíhala výuka v plném rozsahu. Studenti se již v této době mohli zapisovat nejen na zoologické, botanické, chemické či fyzikální přednášky, ale také mohli vyslechnout několik přednášek z antropologie a národopisu. Avšak počátky samostatného vědeckého oboru studujícího člověka a jeho svět jsou spojeny až s příchodem Vojtěcha Suka na Masarykovu univerzitu.¹⁸

První přednášky z antropologie probíhaly na Přírodovědecké fakultě prakticky od jejího založení. V roce 1923 byl do Brna pozván Vojtěch Suk s cílem vybudovat nové anthropologické centrum v Československu. Ihned po svém příchodu na Masarykovu univerzitu začal s budováním nového ústavu, který koncipoval podle nového pojetí antropologie. Ačkoliv byl Vojtěch Suk odchovancem pražské antropologie, nově založený ústav od pražské školy v lecčems odlišoval.¹⁹

Vojtěch Suk (vlastním jménem Vojtěch Jan Antonín Maria Schüek), se narodil 18. září 1879 v zámožné, německo-české pražské rodině. Obecné a střední školy vychodil v Praze, kde také začal studovat na vysoké škole. Své odborné znalosti prohluboval Vojtěch Suk již před válkou na Univerzitě v Curychu a Bologni, kde studoval na přírodovědecké a na lékařské fakultě. Na obou univerzitách působil jako vědecký pracovník, a dokonce se stal asistentem profesora Fabia Frassetta (1876-1953)²⁰ v Bologni. Odborné anatomické znalosti získal u profesora Georga Rugeho (1852-1919)²¹ na lékařské fakultě v Curychu. Odborné anthropologické znalosti čerpal u Rudolfa Martina (1864-1925)²² v Curychu a Mnichově. Po návratu ze studijních cest působil Vojtěch Suk jako asistent Anthropologického ústavu v Praze (1914-1915, 1918-1922) u profesora Jindřicha Matiegky a v Pedagogickém ústavu hlavního města Prahy. Během první světové války se jako zajatec dostal do Afriky, kde sbíral pro Aleše Hrdličku (1869-1943)²³ etnologický materiál. V průběhu studia a vědecké práce nabyl přesvědčení, že k řádnému studiu antropologie, jako skutečné vědy o člověku, je nezbytné i úplné lékařské vzdělání, což odpovídá jeho snaze propojit anthropologické poznatky s klinickou medicínou. V roce 1919 se habilitoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze na základě spisu *Chrup školní mládeže pražské s hlediska anthropologického* a v roce 1922 dokončil lékařská studia doktorátem na téže univerzitě.²⁴

Během svého studia a vědecké činnosti procestoval Vojtěch Suk mnoho zemí a kontinentů. V letech 1910 až 1912 cestoval po různých místech Itálie (hlavně po Apeninách), Istrii a Dalmácii, v letech 1913 a 1914 putoval po Natalu, Zululandu a zemi Grikvů v Africe a ocitl se až na jižním okraji stepi Kalahari, poté cestoval po rovníkové Africe a na pobřeží Somálska. Ve 20. a 30. letech 20. století procestoval Podkarpatskou Rus, kde působil nejen

jako antropolog, ale i jako zástupce obvodního lékaře. V letech 1926 a 1927 pobýval v Kanadě na severním pobřeží Labradoru mezi místními indiány a Eskymáky a v roce 1937 navštívil Tripolitánii a Sardinii. Od roku 1923 pravidelně navštěvoval Velkou Británii, kde studoval antropologické sbírky a při té příležitosti se účastnil různých antropologických sjezdů, kde referoval o svých výzkumech a poznatcích ze tří navštívených světadílů.²⁵

Již v roce 1921 dostal Vojtěch Suk nabídku, aby přednášel na nově vzniklé Přírodovědecké fakultě v Brně. Této možnosti však nevyužil a až po prosbě prof. Jindřicha Matiegky se v roce 1923 vypravil do Brna, kam byl na návrh profesora zoologie Jana Zavřela (1879-1946)²⁶ povolán jako mimořádný profesor antropologie a etnologie. Řádným profesorem se stal o několik let později (1929), když se habilitoval v oboru antropologie a etnologie. První přednášky z antropologie byly zahájeny ve školním roce 1923/1924 čtyřmi cykly:

- (1) Somatologie člověka pro kandidáty profesury;
- (2) Vybrané kapitoly ze srovnávací anatomie primátů;
- (3) Původ člověka a lidstva;
- (4) Vývoj školního dítěte.

Spolu s výukou začal Vojtěch Suk shromažďovat sbírkový a knihovní fond, laboratorní a přístrojové vybavení pro budoucí antropologický ústav. Výuka antropologie zprvu probíhala v budově na Kounicově ulici 63, protože nový antropologický ústav se teprve formoval a hledal vhodné prostory pro svou činnost. Teprve koncem roku 1926 byly veškeré nashromážděné sbírky a knihovna přemístovány do nových prostor v budově uvolněné po bývalé obchodní akademii na Kounicově ulici 38. Pro budoucí antropologický ústav byly vyčleněny místnosti ve druhém patře.²⁷ Zde byl v roce 1927 otevřen rozlehlý a moderní Antropologický ústav Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, který zde sídlil až do roku 1940. Na vzniku Ústavu se podíleli také spolupracovníci a žáci Vojtěcha Suka: Jan Pavelčík, František Rozprým, Vlastimil Vrtilš a Jindřich Valšík.²⁸

„Antropologický ústav Masarykovy university byl po předchozím několikaletém provizoriu založen v roce 1927 na podkladě moderních názorů na úkoly antropologie... Jest to dnes druhý ústav v republice, neb Karlova universita v Praze má již od mnoha let velký ústav Antropologický, založený a vybudovaný profesorem Jindřichem Matiegkou... Antropologický ústav má rozsáhlé sbírky, které obsahují sbírky srovnávací anatomie, preparátů pro názorné vyučování anatomie člověka, ...dále sbírky odlitků význačných diluviálních nálezů a sbírky osteologické a sbírky diagramů a diapositivů. Laboratoř má dvě oddělení: antropometrické a osteometrické, a biologické, které umožňuje antropohematologické a sérologické práce... Dále zařízení k maceraci a místnost s klecemi pro pokusná zvířata, místnost pro pokročilé studenty. Přednáškový sál je pro sto posluchačů..., malá posluchárna je i cvičebnou pro začátečníky... Ústavní knihovna obsahuje několik sérií časopisů a příručky pro antropologii, etnologii, etnografii a pomocné vědy přírodovědné a lékařské... K ústavu náleží pracovna ředitele, pokoj pro asistenta a moderně vybavena temná komora... Ústav slouží jako učiliště somatologie člověka pro studenty přírodovědecké fakulty

a jako pracovní místo pro domácí antropologii... Instrumentář ústavu je uzpůsoben potřebám vědeckých expedic.“²⁹

Bohaté zkušenosti i získaný materiál z výzkumných cest využil Vojtěch Suk nejen při zakládání nového ústavu, ale také při jeho pedagogickém a vědecko-výzkumném rozvoji, který se stal moderní vědecko-výzkumnou institucí, respektovanou u nás i ve světě. Jako uznávaný představitel československé antropologie prohloubil dosavadní bohaté mezinárodní kontakty a navázal mnoho nových. Jedno z nevýznamnějších odborných přátelství jej pojilo s Alešem Hrdličkou, se kterým spolupracoval již ve válečném období, a který svými návštěvami v Brně pomohl k etablování brněnské antropologie. Vojtěch Suk se angažoval v projektech souvisejících s Hrdličkovým dílem ve prospěch české i světové antropologie a přispěl k založení Muzea člověka v prostorách Antropologického ústavu Karlovy univerzity v roce 1937.³⁰ Všechn svůj čas věnoval ve prospěch antropologického ústavu a plně se věnoval svým žákům, se kterými se podílel na novém nadčasovém pojetí antropologie jako vědy o člověku. Místo tradiční antropometrie a osteometrie, která byla doménou pražského ústavu, založil směr označovaný jako **antropobiologie**. Člověka viděl nejen jako výsledek působení genů, ale v celé složitosti působení vrozených dispozic, činitelů sociálního a přírodního prostředí. „... *moderní antropologie není jen pouhou osteometrií, kraniometrií, kefalometrií a antropometrií, nýbrž v plném slova smyslu biologií člověka i lidstva se zvláštním zřetelem k otázce o původu člověka, tvoření a zanikání plemen, postavení člověka v přírodě, významu plemen a celé budoucnosti lidstva s hlediska přírodovědeckého.*“³¹

Díky svému úsilí při budování nového pracoviště byl v roce 1932 jmenován děkanem Přírodovědecké fakulty. V této pozici se zasloužil o zachování její existence a samostatnosti, neboť počátkem 30. let hrozil této fakultě z úsporných důvodů zánik.³² Třicátá léta byla pro Vojtěcha Suka zlomová. Stále více se začal uzavírat do sebe a většinu svého volného času věnoval rozvoji brněnského ústavu a cestování. Jedním z důvodů bylo očekávání jmenování vedoucím pražského antropologického ústavu po odchodu Jindřicha Matiegky na odpočinek v roce 1934, které mu bylo slíbeno již při odchodu do Brna. K tomu však nedošlo a Vojtěch Suk zůstal vedoucím brněnského ústavu. Na pražský ústav zanevřel a často se dostal do sporů o pojetí antropologie vyučované v Praze. Na konci třicátých let podnikl několik studijních cest do Středozeří (severní Afrika, Itálie), avšak se zhoršující se mezinárodní situací v Evropě, jeho studijní cesty skončily.³³

4. Válečné období a poválečná obnova ústavu

(1939-1950)

S nástupem Adolfa Hitlera k moci a šířením nacionalistických režimů v Evropě se Vojtěch Suk čím dál častěji ostře vymezoval vůči rasismu a propojování vědeckých poznatků s politikou. Svůj odpor vůči rasismu a různým rasovým teoriím shrnul v knize *Divoši ve střední Evropě. Mythus rasistů o nás. Napsal Homo ferus, příslušník střeoevropských divochů* (1938). V této knize na základě vědecky podložených důkazů podkopával rasistické teorie a teorie nadřazenosti jedné skupiny lidí nad druhou. Byl přesvědčen, že nacismus není v právu a nemá pravdu. Toto své přesvědčení proto zdůrazňoval při každé vhodné příležitosti. Spolu se svými spolupracovníky, žáky a dalšími odborníky se tak postavil na stranu vědecké obce odmítající rasové teorie a rasismus. Sukův protirasistický postoj se postupem času stupňoval a s blížící se hrozbou války se staly jeho názory nebezpečnou hrou, která ohrožovala nejen jeho kariéru, ale také jeho život. K vyhocení situace došlo po příchodu německé armády v březnu 1939 a zejména pak po uzavření českých vysokých škol na podzim téhož roku. Vojtěch Suk se snažil ještě v listopadu 1939 zachránit část svých sbírek z cest, aby nebyly poničeny, ale německá revize mu zakázala se čehokoliv dotýkat. Brzy nato se dostal do hledáčku brněnského gestapa, kde byl několikrát vyslýchán pro anonymní udání o jeho údajném židovském původu. V lednu 1940 proto odchází z Brna do Dvora Králové, kde začíná pracovat jako lékař v Okresní nemocnici. Ve svém novém působišti se snaží pokračovat ve své antropologické práci, především na učebnici, která měla představovat jeho vrcholné dílo obecné antropologie. Materiál pro knihu sbíral od dvacátých let a zahrnoval téměř vše, co souviselo s člověkem, anatomií, fyziologií, biologií, fylogenezi, sociálním prostředím různých kultur, vztahy člověka a okolního prostředí.³⁴

V létě 1940 byl brněnský antropologický ústav uzavřen a vystěhován z budovy na Kounicově ulici (z budovy se stala ubytovna a ozdravovna pro brněnskou zbrojovku). Část sbírek byla uskladněna v areálu fakulty na Kotlářské ulici, ale větší části byly rozvezeny do soukromých domů, kde měly přečkat válku. Přesto byla část sbírek během válečných let rozkradena a v průběhu bojů o Brno na jaře 1945 byla poškozená a poničená. Samotná budova na Kounicově ulici, kde sídlil antropologický a geografický ústav byla 20. listopadu 1944 zničena při americkém náletu na Brno. Z budovy tehdy zbyly pouze obvodové zdi a suť. Po skončení války se proto začaly hledat nové prostory a antropologický ústav se znovu budoval.³⁵

Vojtěch Suk se do Brna vrátil v srpnu 1945 a při obnově antropologického ústavu mu pomáhal **Jindřich Valšík** (1903-1977), který se podílel na vzniku antropologického ústavu již ve dvacátých letech. Společně s dalšími spolupracovníky a studenty se pustili do obnovy ústavu a v prvním poválečném roce obnovili přednášky antropologie, etnologie, somatologie a sociální antropologie. V roce 1947 byla z popudu vedení ústavu založena Antropologická společnost v Brně sdružující zkušené odborníky i nastupující generaci mladých antropologů. Kromě pedagogické činnosti se věnoval Vojtěch Suk také své vědecké práci. Vrátil se k práci

na učebnici s názvem *Nauka o člověku (neboli Kniha o člověku a lidstvu)*, na které nemohl kvůli válce pracovat, avšak většina poznatků již byla zastaralá a hlavně neodpovídala tehdejšími oficiálními názory.³⁶

Obnovený antropologický ústav se zapojil do vědeckého života a na přelomu čtyřicátých a padesátých let provedl řadu originálních a neopakovatelných výzkumů. V letech 1947 a 1948 proběhlo v rámci ústavu několik „medicínských a přírodopisných“ výzkumů Lužických Srbů, řeckých dětí, které se uchýlili do Československa v důsledku občanské války, Moravců na Hlučínsku a dalších. Na většině těchto výzkumů se aktivně podílel sám Vojtěch Suk a většina tehdejších pracovníků brněnského antropologického ústavu. V roce 1949 byl Vojtěch Suk penzionován a na jeho místo nastoupil Jindřich Valšík, který pokračoval v jeho koncepci celostní antropologie. Vojtěch Suk ještě nějaký čas příležitostně přednášel na Přírodovědecké fakultě (rasy a rasismus, somatologie a antropologie) a na Vysokém učení technickém a Pedagogické fakultě založil obor plastické anatomie. V roce 1951 se vrátil k profesi lékaře a jako obvodní lékař pracoval v příměstských obcích v okolí Brna. Přestože již nepracoval v akademickém prostředí, stále sledoval odbornou literaturu a dění ve svém oboru a zapojoval se do aktuálních diskuzí. S postupujícími změnami ve světě se stále více přestával orientovat, začal trpět samotou a pocity opuštění. Po delší nemoci profesor MUDr. Et PhDr. Vojtěch Suk, DrSc. 8. března 1967 umírá.³⁷

Nejvýznamnějším přínosem Vojtěcha Suka české, resp. československé antropologii bylo prosazování celostní antropologie, která se nezaměřuje pouze na poznatky biologické, ale vhodně je doplňuje kulturními a sociálními prvky. Celostní pojetí antropologie se stalo pro brněnský ústav charakteristické a odlišovalo jej o pražské antropologie zaměřené pouze na biologickou stránku člověka. Sukovu koncepci celostní antropologie můžeme rozdělit do tří hlavních okruhů:

(1) **Lidská variabilita.** Předmětem zájmu byla lidská variabilita z různých úhlů pohledu. Problematická byla především taxonomie. Díky moderním fyziologickým přístupům studoval sérologii a patologii lidských plemen (ras). S narůstajícím rasismem odmítal rasové teorie, které nadřazovaly jednu skupinu obyvatel nad druhou.

(2) **Etnologie a etnografie.** Předmětem zájmu byly různé etnické skupiny, které studoval z patologického, sociálního, kulturního nebo výživového úhlu pohledu. Jeho snahou bylo obohacení biologické antropologie o funkční pohledy.

(3) **Škola a zdraví.** Zvláštní pozornost věnoval Vojtěch Suk školní zdravotní péči zaměřené na venkovské školy, zdravotní status dětí, organizaci letních kolonií a jejich přínosů pro zdraví dítěte a jeho fyzického vývoje.

Z dalších vědeckých zájmů lze jmenovat studium izolovaných lidských skupin (antropometrické i kulturně antropologické výzkumy Istro-Rumunů, Huculů, Eskymáků), analýzy kosterních ostatků (například páni z Kunštátu), lékařská činnost mezi domorodci a další. Záběr činnosti Vojtěcha Suka, resp. antropologického ústavu, byl velmi široký a vedle vědecky orientovaných výzkumů přispěl také k rozvoji populárně naučné literatury (popularizace antropologie, zprávy z cest a cestopisy, novinové příspěvky a další).

5. Úpadek brněnské antropologie a hrozba zániku

(1950-1990)

S odchodem zakladatele antropologického ústavu v roce 1949 jakoby začal upadat také jeho předválečný věhlas. Nadějně se rozvíjející koncepce antropologie jako „biologie člověka“, která se nesoustředí pouze na fyzické znaky lidského těla, ale také na společenský a kulturní rozměr lidstva, nepřispěly společenské změny, ke kterým došlo po komunistickém puči v únoru 1948. Avšak i přes narůstající orientaci na sovětskou materialistickou doktrínu ve společenských i přírodovědných vědách, se dařilo antropologickému ústavu držet krok s celosvětovým vývojem. Tomuto směřování brněnské antropologie napomáhal také nástupce ve vedení ústavu **Jindřich Antonín Valšík**, který prosazoval Sukovu ideu předválečného ústavu.

Nástupce Vojtěcha Suka ve vedení brněnského antropologického ústavu se narodil 25. srpna 1903 v Praze. Obecnou a střední školu absolvoval v Praze, kde byl také v roce 1920 zapsán jako posluchač Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity. Pracoval v laboratořích zoologického a antropologického ústavu a od roku 1922 se věnoval studiu medicíny. Doktorát z antropologie získal v roce 1930. Zprvu pracoval jako lékař v nemocnici a poté jako školní lékař hlavního města Prahy. Antropologii se věnoval pod vedením Jindřicha Matiegky. V roce 1938 se habilitoval u Vojtěcha Suka v Brně. Své výzkumné zájmy zaměřil Jindřich Valšík na pedoantropologii³⁸, humánní genetiku a další antropologické disciplíny. Jeho pojetí antropologie bylo silně ovlivněno pražskou školou v době, kdy zde působil Vojtěch Suk, a také prací na fyziologickém ústavu a v Československém ústavu pro národní eugeniku. Po druhé světové válce přesídlil Jindřich Valšík do Brna, kde byl pověřen vedením školní zdravotní služby při Městském zdravotním úřadu. Současně spolupracoval s Vojtěchem Sukem, se kterým se podílel na obnově antropologického ústavu. Stal se asistentem profesora Suka a zapojil se do vědeckovýzkumných projektů ústavu. Po odchodu Vojtěcha Suka do penze v roce 1949, očekával Jindřich Valšík jmenování řádným vedoucím ústavu. K tomu nedošlo a byl jmenován pouze jako jeho externí vedoucí, pověřený jeho vedením. Dařilo se mu skloubit práci vedoucího antropologického ústavu s prací školního lékaře a v roce 1953 očekával jmenování řádným profesorem i vedoucím antropologického ústavu. Nestalo se tak a v lednu 1954 odešel na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě. Zde se stal zprvu přednostou antropologického oddělení, z kterého později vybudoval Katedru antropologie a genetiky. V Bratislavě se věnoval rozvíjení vědeckého odkazu Vojtěcha Suka a podílel se na mnoha výzkumných projektech. Bratislavskou antropologii Jindřich Valšík aktivně rozvíjel až do své smrti 10. února 1977.³⁹

Jindřich Valšík byl iniciátorem a účastníkem mnoha významných výzkumů. Při svém působení v Brně se podílel na studiu Lužických Srbů (Varnsdorf), řeckých dětí (Mikulov), Moravců na Hlučínsku (Dolní Benešov) a mnoha dalších. Vedle terénních výzkumů se účastnil mnoha studijních cest (1933-1934 Černá Hora, 1963 a 1969 Rumunsko, 1965 a 1967 Nubie) a různých antropologických kongresů doma i v zahraničí. Významná byla také jeho

spolková činnost, která se odrazila v založení Antropologické společnosti v roce 1947. Primárním cílem společnosti bylo sdružovat nejen vědecké pracovníky, ale také začínající generaci mladých antropologů, kteří se budou učit od svých starších kolegů. Jedním z cílů společnosti byla také popularizace vědy a přednášky laické veřejnosti. V pedagogické oblasti se Jindřich Valšík věnoval antropologii, anatomii, paleoantropologii, genetice a speciálním antropologickým disciplínám. Ve svém výzkumu poměrně často přesahoval čistě antropologická témata a antropologii pojímal široce po vzoru Vojtěcha Suka. Podle něj se z antropologie měla stát dynamická věda, jejíž těžiště tkví nejen v poznání minulosti člověka, ale především ve výzkumu současných populací, jehož výsledky lze prakticky využít. Podle něj musí být člověk chápán komplexně, a proto antropologie stojí na rozhraní přírodních, lékařských a společenských věd. Každý antropolog by tak měl mít široký rozhled a mimo znalostí fyzické antropologie se musí dobře orientovat i v kulturní antropologii.⁴⁰

Odchodem Jindřicha Valšíka začátkem roku 1954 do Bratislavy ztratil antropologický ústav erudované vědecké vedení. Původní ústav se zmenšil a jako antropologické oddělení bylo přičleněno ke Katedře zoologie na tehdejšímu Zoologickému ústavu Přírodovědecké fakulty MU. Také původní Sukova koncepce antropologie spočívající ve studiu a výzkumu v podobě interdisciplinárního sepětí biologické a sociokulturní antropologie byla z ideologických důvodů omezována na pouhou biologickou antropologii. Původní antropologický ústav zůstal bez kvalifikovaného vedení a jediným odborným pracovníkem ústavu zůstala Anna Lorencová, která se stala vedoucím antropologického oddělení pozdější Katedry zoologie a antropologie Přírodovědecké fakulty MU.⁴¹

Anna Lorencová se narodila 5. března 1921 v Poličce. V roce 1950 absolvovala pod vedením Vojtěcha Suka a Jindřicha Valšíka obor antropologie na Antropologickém ústavu v Brně rigorózní prací *Příspěvek k poznání morfologie kštice Lužických Srbů* a v roce 1966 se habilitovala ve stejném oboru prací *Antropologické poznatky o nálezech deformovaných lebek z tzv. doby stěhování národů na území Moravy*. Od šedesátých let do svého odchodu do penze v roce 1986 působila jako vedoucí Oddělení antropologie Katedry zoologie a antropologie Přírodovědecké fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Ve své vědecko-výzkumné praxi se věnovala především studiu vymřelých populací i živého člověka. Zkoumala slovanské populace z Pohanska, Znojma – Hradiště, Těšetic a dalších lokalit, věnovala se studiu dvojčat a izolátů (izolované skupiny obyvatel, menšiny), byla soudní znalkyní v oboru antropologie a zpracovávala posudky v paternitních sporech. Ve své pedagogické činnosti se věnovala výuce biologické antropologie a přes vzrůstající ideologický tlak se snažila stále uchovávat původní Sukovo pojetí celostní antropologie. Pod jejím vedením se dařilo vychovávat nastupující generaci mladých antropologů. V roce 1961 byl do antropologického oddělení přijat jako její asistent **Jan Beneš**, který se spolu s ní stal čelním představitelem brněnské antropologie. Jan Beneš se narodil 6. května 1935 v Hradečné. Po absolvování znojemského gymnázia se stal posluchačem biologie na Přírodovědecké fakultě v Brně (1956 až 1961). V roce 1968 získal doktorát z antropologie v Praze. V letech 1961 až 1990 působil jako asistent a odborný asistent na antropologickém oddělení katedry zoologie v Brně. Habilitovat se v tomto oboru mu ale bylo umožněno až v roce 1991 (práce *Homo sapiens sapiens: Hominizace ve světle biologických, behaviorálních a sociokulturních adaptací*). Jan Beneš se ve své vědecké

činnosti zaměřil především na studium živé populace. Jeho velkým přínosem byly studie variability a adaptability národnostních menšin v Evropě, zejména pak Cikánů/Romů a vietnamských studentů. Podílel se také na výzkumu tělesné charakteristiky průmyslové populace v Československu, věnoval se studiu dvojčat, dermatoglyfice, zabýval se ekologií člověka a řešil bioekologické a kulturní otázky spojené s evolucí moderního člověka. ⁴²

Počátkem šedesátých let 20. století se ustavilo odborné vedení antropologického oddělení, které se pod silným tlakem komunistické ideologie snažilo udržet původní koncepci celostní antropologie. V době uvolněné atmosféry ve druhé polovině šedesátých let se naskytl možnost obnovy samostatného antropologického ústavu, ke kterému v roce 1968 vyzýval také tehdejší vedoucí Katedry zoologie a antropologie. Na možnost podání návrhu na zřízení samostatné katedry antropologie vedení antropologického oddělení nereagovalo a svou šanci zcela promarnilo. Promarněná šance se v následujících letech stala pro vývoj brněnské antropologie osudnou. V roce 1969 bylo antropologické oddělení v rámci normalizace přeměněno na jedno z oddělení Katedry biologie živočichů a člověka Přírodovědecké fakulty. Neutěšené postavení antropologů se stále více zhoršovalo, což se projevovalo také v neustálém stěhování a zmenšování prostor oddělení. Původní poválečné sídlo na Janáčkově náměstí se stále více zmenšovalo a nakonec bylo v roce 1979 přemístěno do stísněných prostor v areálu Přírodovědecké fakulty na Kotlářské ulici, kde setrvalo až do roku 1992. Zmenšování antropologického oddělení a jeho přemístování se odrazilo také ve sbírkách původního ústavu. Mnoho exponátů, knihovního fondu, instrumentáře a přístrojů bylo vyřazeno, zničeno nebo rozprodáno. Přesto se podařilo, díky snaze tehdejších pracovníků, zachránit ty nejcennější sbírkové předměty, nástroje a odborné publikace. ⁴³

Přes pokračující nevoli tehdejšího vedení a ideologického tlaku si antropologické oddělení zachovávalo vysokou odbornou, pedagogickou a vědeckovýzkumnou úroveň. Pracovníci přednášeli antropologii (zahrnující fylogenezi, biologii a ekologii člověka) posluchačům odborné biologie a učitelské biologie. Pro archeology, se kterými úzce spolupracovali, pořádali kurzy z osteometrie a základní antropologické metodiky. V tomto období se podařilo antropologickému oddělení vychovat studenty biologie se specializací na antropologii. Mezi absolventy patřili Tomáš Dacík, Hana Eliášová, Ladislava Horáčková a další. Po menším mezidobí, kdy oddělení nemohlo vychovávat „nové antropology“ zakončili v rámci systematické biologie studium Eva Drozdová (1989), Vladimír Sládek (1990), Petr Vobořil (1990), Miriam Zimulová (1990) a další.

V období normalizace se vědeckovýzkumná činnost antropologického oddělení zaměřila na studium vymřelých populací i živého člověka. Kromě studia slovanských populací z Pohanska u Břeclavi, Znojma – Hradiště a dalších lokalit, se předmětem zájmu stalo studium dvojčat, izolátů, variabilita a adaptabilita etnických menšin, lidská evoluce, dermatoglyfika a mnoho dalších. Antropologické oddělení se podílelo na výzkumech československé populace pořádaných u příležitosti spartakiády a v rámci Mezinárodního biologického programu se zapojili do studia průmyslové populace (Malina 2004,35-36).

V roce 1986 odešla Anna Lorencová do penze a na její místo nastoupil **Martin Hajn**. Antropologické oddělení se neustále zmenšovalo a na rok 1990 se připravovala jeho úplná

likvidace. V roce 1990 odchází z vedení oddělení Martin Hajn a na jeho místo nastupuje **Vladimír Novotný** (*1939). Ve stejnou dobu přichází na oddělení archeolog **Jaroslav Malina** (*1945) a na uvolněné místo asistenta v roce 1992 nastupuje **Eva Drozdová** (*1967). Z původního antropologického ústavu, který byl několikrát stěhován, se podařilo zachránit pouze část knihovny a antropometrický instrumentář. Ačkoliv na tehdejší fakultě panovala ideologická intolerance vůči antropologům, podařilo se udržet kontinuitu ve výuce i výzkumu člověka a jeho populací. V nových podmínkách po listopadu 1989 proto mohla být antropologie obnovena a navázat na původní Sukovu koncepci interdisciplinárního oboru. ⁴⁴

6. Návrat ke kořenům – rozvoj antropologie ve svobodném prostředí

(1990-2014)

Spolu se změnou společenských poměrů v listopadu 1989 se měnil také vztah tehdejší akademické obce k brněnské antropologii. Ačkoliv se na rok 1990 připravovala celková likvidace antropologického oddělení na Katedře biologie živočichů a člověka a přes osobní i politickou nevraživost některých členů tehdejší akademické obce vůči antropologii jako vědní disciplíně, podařilo se na brněnské univerzitě zachovat kontinuitu zkoumání člověka a jeho populací.

V nových svobodných podmínkách se prosadila ve vedení tehdejšího antropologického oddělení idea obnovy původního Sukova ústavu, který by ve svém směřování navázal na jeho vědecký odkaz. S obnovou samostatného antropologického ústavu se začalo v roce 1990 z iniciativy antropologa **Jana Beneše** (1935-1998), tehdy odborného asistenta Oddělení antropologie Katedry biologie živočichů a člověka. V roce 1991 mu byla umožněna habilitace a v roce 1992 se stal profesorem antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. Pro vznik samostatného ústavu bylo důležité přijetí odborných vědeckých pracovníků, kteří se stali základem pedagogického i vědeckého sboru. Na budoucí ústav přicházejí archeologové, antropologové, filozofové a další. Jádrem ústavu se stává archeolog a kulturní antropolog **Jaroslav Malina** (1990), morfolog **Vladimír Novotný** (1991), antropoložka **Eva Drozdová** (1992), filozof **Jan Kučera** (1993-1995) a archeolog a sociokulturní antropolog **Josef Unger** (1996). Dosavadní výhradně fyzická (biologická) antropologie je z iniciativy zakladatelů ústavu antropologie postupně obohacována o nové myšlenkové trendy a aspekty kulturní, sociální a behaviorální antropologie s cílem dosáhnout viditelného přesahu z vědeckého světa do světa přirozeně lidského. Nová koncepce antropologie navazující na Sukův vědecký odkaz se stala nosnou linií obnoveného ústavu, který byl v roce 1993 založen jako Katedra antropologie Přírodovědecké fakulty MU.⁴⁵

Po svém vzniku se katedra opět stěhovala, tentokrát do uvolněných prostor po Katedře geologie v areálu Přírodovědecké fakulty na Kotlářské ulici. Dislokace obnoveného ústavu byla nutností nejen z důvodu široké mezinárodní spolupráce ve výzkumu, ale především rozšiřující se pedagogickou činností. Na té se podíleli čeští odborníci a také specialisté ze zahraničí, kteří pro studenty i z jiných než českých univerzit, pořádali několikadenní semináře. To vše si vyžadovalo moderní vybavení a větší prostor. Nově získané prostory představovaly určité provizorium do doby, než se bude moci katedra přemístit do adekvátních prostor podobných těm, které jí byly odňaty. Poslední velké stěhování prodělala katedra v roce 1998, kdy našla nové útočiště v univerzitním areálu na Vinařské ulici v brněnských Pisárkách. Větší prostory se staly impulzem k dalšímu rozvoji pedagogické a vědeckovýzkumného zaměření katedry v duchu celostní antropologie.⁴⁶

Bohatá pravěká naleziště na Moravě a tradiční zájem brněnské antropologie o zkoumání lidských skupin s přesahem do kulturní a společenské oblasti, kulturně

antropologické vzdělání členů katedry a mezinárodní spolupráce vymezily základní vědeckovýzkumný směr obnoveného Sukova antropologického ústavu.⁴⁷

- (1) Zkoumání procesů spjatých s evolucí lidského rodu a vývojem jeho sociokulturních struktur;
- (2) studium adaptability a variability lidských struktur biologických, behaviorálních (komunikace) a sociokulturních v minulosti a přítomnosti;
- (3) tvorba, rozvoj a ověřování nových metodických postupů nezbytných při identifikaci kosterních a jiných pozůstatků.

Tato koncepce antropologie se začala profilovat jako vědní obor, který v sobě spojuje nejen biologii člověka, ale také jeho sociokulturní dimenzi. Obnovený ústav prosazoval toto pojetí antropologie v univerzitním i veřejném prostředí. K prosazení celostní antropologie napomáhaly také mnohé kontakty s evropskými a zámořskými univerzitami a díky této spolupráci se podařilo na Přírodovědecké fakultě vytvořit mezinárodně uznávané středisko biologických a kulturních studií.

Úspěšně nastartovaný rozvoj Katedry antropologie byl postižen nenahraditelnou ztrátou dne 2. listopadu 1998, kdy po těžké nemoci zemřel její zakladatel profesor RNDr. Jan Beneš, DrSc. Na jeho místo v roce 1999 nastoupil jeho blízký spolupracovník, archeolog a sociokulturní antropolog **Jaroslav Malina**, který se svými kolegy pokračoval v rozvíjení antropologie jako multidisciplinární a integrální vědy zkoumající člověka v celém kontinuu dosavadního vývoje i možného budoucího směřování. Jaroslav Malina se narodil 11. dubna 1945 ve Vrdech. Původně studoval archeologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (1967). V roce 1993 se habilitoval v antropologii (práce *Experimentální metody a jejich aplikace v antropologii a příbuzných disciplínách*) a v roce 1995 se stal profesorem. Spolu s Janem Benešem a Vladimírem Novotným se podílel na znovuoobnovení Katedry antropologie. Vedoucím antropologické katedry byl v letech 1999 až 2005, v roce 2006 se stal prvním ředitelem Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve funkci ředitele byl do roku 2010 a od té doby působí na ústavu jako zástupce ředitele (Malina 2004, 53; Malina 2011). Ve své vědeckovýzkumné činnosti se zabývá tématy z oblasti experimentální, sociokulturní a filozofické antropologie a archeologie, petroarcheologie a filozofie vědy. Na ústavu přednáší o antropologii sexuality, starověku, etnicitě a vede antropologický seminář. Antropologický seminář založil Jan Beneš a jeho nosnou ideou bylo prosazení nového směřování brněnské antropologie, která se snažila propojit biologickou, behaviorální a sociokulturní stránku člověka.

Od svého obnovení Katedra antropologie nabízela programy, které přesahovaly nejen její hranice, ale také hranice Přírodovědné fakulty, ba dokonce celé Masarykovy univerzity. Viditelným výsledkem těchto přesahů se stala humanologie, založená Vladimírem Novotným s cílem „polidšřovat člověka“. Jaroslav Malina na tuto koncepci navázal v antropologickém semináři, ve kterém po celý akademický rok přednášejí významní domácí i zahraniční odborníci o novinkách v oboru antropologie v širším kontextu vědy, umění a kultury.⁴⁸

Úspěšně se rozvíjející Katedra antropologie přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v mnohém navázala na odkaz Vojtěch Suka. Z katedry se stalo erudované

pracoviště, jehož význam překračoval hranice České republiky. V prvních letech nového tisíciletí však katedra čelila nové výzvě. V souvislosti s reorganizací biologické sekce Přírodovědecké fakulty se rýsovala možnost obnovy samostatného antropologického ústavu, který by patřil k jednomu z největších v rámci fakulty. Pracovníci tehdejší katedry se této možnosti chytili a svou aktivní činností prosadili vznik samostatného Ústavu antropologie v roce 2006. Nově ustavený ústav se stal jedním ze tří velkých biologických ústavu Přírodovědecké fakulty. Prvním ředitelem nového Ústavu byl jmenován Jaroslav Malina, který v této funkci působil až do roku 2010.

Od poloviny roku 2010 je ředitelem Ústavu antropologie profesor **Jiří Svoboda**. Narodil 2. září 1953 v Praze, kde také studoval archeologii. Ve své vědecké činnosti se zabývá problematikou paleolitu v celé jeho šíři. Zájem o moravský paleolit se odrazil v terénních výzkumech, ve kterých navázal na výzkumy svých předchůdců v Dolních Věstonicích, Předmostí u Přerova, Ostravě-Petřkovicích a jeskyních Moravského krasu. Nové výzkumy otevřel na Stránské skále u Brna a v pískovcových převisech severních Čech. Zúčastnil se mnoha paleoantropologických, archeologických a etnografických expedic a studijních cest v zahraničí, směřovaných především na oblast Předního východu, severní Asie (Sibiř) a severní Afriky. V Dolních Věstonicích založil Středisko pro paleolit a paleoetnologii při Archeologickém ústavu Akademie věd ČR v Brně, jehož je vedoucím.⁴⁹

Dnešní Ústav antropologie představuje pracoviště, kde se prosazuje moderně koncipovaná celostní antropologie, která představuje multidisciplinární vědu zabývající se biologickými a sociokulturními strukturami člověka. Ačkoliv vychází z biologických oborů, vlastní náplní se výrazně odlišuje od kterékoliv biologické disciplíny, neboť ji přesahuje svým sociokulturním obsahem s humanologickým posláním.⁵⁰ Vědeckovýzkumná činnost ústavu je dnes strukturována do tří oddělení:

Oddělení biologické antropologie (vedoucí Petra Urbanová) se zabývá studiem variability člověka v čase a prostoru. Svou pozornost zaměřuje zejména na kosterní antropologii, antropologii živého člověka, forenzní a sportovní antropologii. V rámci biologického oddělení funguje *Laboratoř morfologie a forenzní antropologie* (LaMorFa) vybavená moderními přístroji pro záznam tvaru (skenery, digitizéry, 3D tiskárna). Laboratoř se zaměřuje na moderní zobrazovací techniky a rozvíjí postupy virtuální antropologie. Oddělení biologické antropologie provádí standardní antropologické analýzy kosterních ostatků zahrnující odhad pohlaví, dožitého věku, výšky postavy a populační příslušnosti. Spravuje rozsáhlou sbírku ortodontických modelů chrupu a početnou sbírku osteologického materiálu z historických období s různou populační příslušností.

Oddělení sociokulturní antropologie (vedoucí Jaroslav Malina) se zabývá holistickým a srovnávacím výzkumem vývoje, struktury a fungování sociokulturních systémů v čase a prostoru. Zabývá se problematikou vzniku, vývoje a fungování sociokulturních systémů a jejich stálosti v dynamické rovnováze v důsledku ekonomických, politických, kulturních, příbuzenských, náboženských a jiných vazeb mezi hlavními částmi společnosti. Zjišťuje, pomocí kterých specifických mechanismů jsou kontrolovány skupinové zájmy, tak, aby nenarušily stabilitu celkového sociokulturního uspořádání. V rámci oddělení probíhal

v letech 2000 až 2014 školní antropologicko-archeologický výzkum slovanského pohřebiště v Divákách u Hustopečí. Členové oddělení přispívají k rozvoji antropologie sexuality, antropologie smrti a k problematice základů oboru a antropologického pojmosloví.

Oddělení paleoantropologie (vedoucí Jiří Svoboda) se zabývá fyzickou evolucí člověka v širším kontextu vývoje klimatu, krajiny, lidského chování, sociálních struktur, technologií a myšlení. Široce pojaté zaměření těží z nálezů anatomicky moderních lidí na Moravě a z dlouhodobých výzkumů v oblasti Dolních Věstonic a Pavlova, Předmostí u Přerova a dalších lokalit. Výzkum oddělení je prováděn ve spolupráci s dolnověstonickým pracovištěm Akademie věd ČR.

Činnost jednotlivých oddělení je úzce provázána a prohlubuje tradiční zájem brněnské antropologie o zkoumání lidských populací a etnických skupin z biologické, sociální a kulturní perspektivy (rozdíly i univerzálie). Zvláštní pozornost je věnována adaptabilitě a variabilitě lidských struktur biologických, behaviorálních a sociokulturních v celém kontinuu. Cílem tohoto výzkumu je studium hlavních adaptačních trendů člověka v environmentálním a sociálním kontextu, jejich mikro- a makroevoluční rozměr, dopady na morfologickou a behaviorální variabilitu člověka. Praktické aplikace získaných poznatků nacházejí svůj odraz v biomedicínských oborech, soudnictví, průmyslu a společenských vědách. Tomuto zaměření odpovídají výchozí teoretické koncepce, metodologické postupy, technické a laboratorní zázemí i charakter výstupů a jejich aplikace. K rozvoji celostní antropologie přispívá také publikační činnost ústavu. Od roku 2010 vychází oborový časopis *Anthropologia Integra: Časopis pro obecnou antropologii a příbuzné obory*, který je koncipovaný jako mezinárodně recenzované periodikum publikující výsledky vědeckého výzkumu, originální metody, eseje, recenze a zprávy z oblasti obecné antropologie. V roce 2013 byla k tomuto časopisu přiřazena edice monografií. Od roku 2000 vznikají v rámci edice *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie* modulové učební texty mapující současný stav antropologického poznání. Na tuto edici navázal v roce 2009 *Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk* a od roku 2011 tři oborové internetové encyklopedie: *Encyklopedie antropologie: První mezinárodní internetová encyklopedie antropologie*, *Encyklopedie sexuality, erotiky a lásky všech kultur světa* a *Člověk-Auto-Encyklopedie*.⁵¹

V současnosti Ústav antropologie nabízí studium v tříletém bakalářském studijním programu Antropologie, v dvouletém navazujícím magisterském studijním programu Antropologie se směry Fyzická antropologie a Sociokulturní antropologie a ve čtyřletém doktorském studijním programu Biologie, obor Antropologie. Pravidelnou výuku akreditovaných programů zajišťují interní pedagogové ústavu (stav v akademickém roce 2014/2015): Martin Čuta (*1979), Miroslav Králík (*1973), Jaroslav Malina (*1945), Tomáš Mořkovský (*1977), Robin Pěnička (*1984), Sandra Sázelová (*1983), Jiří Svoboda (*1953), Josef Unger (*1944), Petra Urbanová (*1978) a Václav Vančata (*1952). Výuku obecných povinných předmětů biologického, chemického a medicínského zaměření ústav uskutečňuje ve spolupráci s dalšími pracovišti Masarykovy univerzity. Poznatky nejnovějších trendů antropologických specializací a příbuzných oborů rozšiřují přizvaní odborníci z jiných pracovišť z České republiky i ze zahraničí, kteří přednášejí zejména v rámci antropologického

semináře. Výuku obohacují také další odborníci prostřednictvím specializovaných workshopů v rámci výukových projektů a mezinárodních výměnných pobytů.

7. Rozvoj antropologie v Brně

Kromě univerzitního Sukova antropologického ústavu se v Brně etablovala další, neméně významná, antropologická pracoviště. Ačkoliv vznikla mimo Masarykovu univerzitu, stále s ni byli jejich pracovníci v úzkém spojení, neboť většina z nich byla absolventy brněnské antropologie. Mezi nejvýznamnější pracoviště jistě patří antropologické oddělení Moravského zemského muzea a Antropologická společnost. Po listopadových změnách v roce 1989, ale především s novými výzkumnými problémy, začala vznikat menší antropologická pracoviště také v univerzitním prostředí mimo Přírodovědeckou fakultu. Odborníci z těchto pracovišť vycházeli z různých antropologických oborů, ale vždy se zabývali tím nejdůležitějším předmětem zájmu, a to člověkem a jeho světem.

7. 1 Moravské zemské muzeum

Mezi jednu z nejstarších brněnských institucí zabývající se studiem člověka a jeho kultury patří Moravské zemské muzeum založené již v roce 1817. U jeho zrodu stáli Christian Carl André (1763-1831, moravský osvícenec, národohospodář a novinář), hrabě Josef Auersperg (1767-1829, právník), Antonín Bedřich Mitrovský (1770-1842, právník a zemský hejtman) a hrabě Hugo-František Salm-Reifferscheidt (1776-1836, podnikatel). Snahou muzea bylo již od svého založení zkoumat a sbírat nejen přírodovědné poznatky, ale především se snažilo o popis a zachování lidové kultury (etnografie a etnologie). Vedle lidové kultury se „antropologické“ bádání zaměřilo na studium „předpotopní“ zvířeny a květeny a v neposlední řadě i na člověka a jeho svět. Pro studium vymřelého světa se stalo území tím pravým Eldorádem, neboť již od poloviny 19. století působilo v Brně mnoho významných archeologů (například Jindřich Wankel, A. Makowski, Jan Knies a další). Avšak světového věhlasu dosáhlo Moravské muzeum s nástupem **Karla Absolona** (1887-1960)⁵², který ve dvacátých a třicátých letech 20. století provedl bezpočet archeologických, paleontologických a paleoantropologických výzkumů. Díky jeho výzkumům paleolitických stanic (Býčí skála, jeskyně Pekárna, Dolní Věstonice, Stránská skála u Brna, jeskyně Šipka u Štramberka ad.) se do muzea dostal pramenný materiál světového významu, obsahující četné antropologické nálezy (kosterní pozůstatky neandertálce a moderního člověka). Slibně nastartovaný výzkum paleolitu na Moravě přerušila druhá světová válka, kdy se dostal Karel Absolon v nemilost tehdejších úřadů. Po válce se snažil navázat na své výzkumy a obklopil se spolupracovníky, kteří v jeho výzkumech evoluce paleolitického člověka a jeho kultury pokračovali. Nejvýznamnější se po válce staly především výzkumné projekty antropologa **Jana Jelínka** (1926-2004)⁵³, které byly zaměřeny nejen na lokality v tehdejší Československu, ale i jinde ve světě (Austrálie, severní Afrika). Jan Jelínek měl velmi široký záběr vědecko-výzkumné činnosti a díky své intenzivní badatelské, organizační, muzeologické a osvětové činnosti, se stal významnou osobností u nás i ve světě, který napomohl k rozvoji celostní, v duchu Sukova odkazu, antropologie.⁵⁴

V rámci Moravského zemského muzea se antropologické výzkumy rozvíjejí díky činnosti **Ústava Anthropos**, jehož součástí je výstavní pavilon v Brně-Pisárkách. Počátky

ústavu jsou spojeny s působením Karla Absolona, kterému se v roce 1928 mu podařilo shromáždit nesmírné množství nálezů dokládajících život raných populací člověka. Tato výstava se stala základem nejen samotného ústavu, ale také pozdějšího výstavního pavilonu Anthropos. Pavilon zanikl v průběhu událostí druhé světové války a na jeho obnově se po skončení války podílel nejen samotný Karel Absolon, ale především Jan Jelínek, kterému se podařilo v roce 1950 založit Ústav Anthropos při Moravském zemském muzeu. Náplní ústavu bylo studium evoluce člověka a samozřejmě výstavní činnost. V roce 1958 byla zahájena výstavba pavilonu v Pisárkách a v roce 1962 v něm byla otevřena první výstava. Od roku 1964 byla v pavilonu instalována stálá expozice podle koncepce Jana Jelínka *O původu a vývoji člověka a počátcích jeho kultury*, která obsahovala nálezy z celého světa dokumentující vývoj člověka a jeho kultury v paleolitickém a mezolitickém období s analogiemi z prostředí společností neznajících písmo. Ve své době představovala tato výstava jeden z nejvýznamnějších muzeologických projektů celostní antropologie ve světovém měřítku. Jelínkova expozice byla renovována v roce 1980 a v roce 2006. Po celkové rekonstrukci budovy pavilonu i expozic v roce 2006 byla expozice odhalena pod názvem *Příběh lidského rodu*, na jejíž koncepci se podíleli Zbyněk Šmahel a Marta Dočkalová.⁵⁵

V současné době vede Ústav Anthropos archeolog **Martin Oliva** (*1951), jeho zástupkyní byla dlouhou dobu antropoložka Marta Dočkalová (*1948), v současné době je jeho zástupcem archeolog Petr Neruda (*1970). Dnešní ústav tvoří Archeologické pracoviště, Antropologické pracoviště, Paleontologické pracoviště a Pavilon Anthropos. Od roku 1962 vydává Ústav Anthropos oborový časopis *Anthropologie: International Journal of the Science of Man*, který navazuje na předválečné ročníky.

7. 2 Antropologická společnost

Česká antropologie se formovala od poloviny devatenáctého století, ale teprve na počátku dvacátého století se stala univerzitním oborem (1911 v Praze, 1923 v Brně). Díky aktivitám Jindřicha Matiegky a Aleše Hrdličky vycházel od roku 1923 oborový časopis *Anthropologie*. Přes veškerou snahu věnovanou rozvoji antropologie, se však představitelům prvorepublikové antropologie nepodařilo založit antropologickou společnost, která by sdružovala československé odborníky. K založení vlastní odborné společnosti proto došlo až po skončení druhé světové válce. Na založení společnosti se aktivně podíleli brněnští antropologové, především Vojtěch Suk a Jindřich Valšík. Antropologická společnost byla založena 23. ledna 1947 v Brně a stala se první vědeckou společností na území tehdejšího Československa, která si dala za cíl soustředit veškeré badání o člověku. Vznik společnosti umožnil odborníkům přednášet výsledky svých výzkumů, vést odborné diskuze na různá antropologická témata, navázat zahraniční kontakty, podporovat mladé badatele v oboru a popularizovat poznatky o výzkumu člověka na veřejnosti. Společnost primárně sdružovala antropology, členy se však stali také pracovníci příbuzných oborů, zejména etnografie, archeologie, anatomie, sociologie, geografie a sociologie, prvně z Brna a později z celého Československa. Společnost vyvíjela všestrannou činnost od pravidelných přednáškových schůzí s vědeckým programem, přes popularizační přednášky veřejnosti až po organizování několika antropologických sjezdů s mezinárodní účastí. Od roku 1948 společnost vydává vlastní časopis *Zprávy antropologické společnosti* (dnes *Česká antropologie*), ve kterém jsou

zveřejňovány původní práce z antropologie a příbuzných oborů, souborné referáty, zprávy o československých a zahraničních institucích a zejména zprávy o životě společnosti.⁵⁶

Postupným nabýváním na významu a rozšiřováním členské základny se Antropologická společnost integrovala do vědeckých struktur tehdejšího Československa. V roce 1961 se stala jednou ze sekcí Československé biologické společnosti Československé akademie věd a v roce 1964 byla přeměněna v celostátní Československou společnost antropologickou v rámci ČSAV. Vznik a profilování společnosti byl spjat, vedle zakladatelů Vojtěcha Suka a Jindřicha Valšíka, především s Karlem Absolonem (archeolog, paleontolog), Vojtěchem Fetterem (1905-1971, antropolog), Bohuslavem Horákem (1881-1960, historický geograf), Sergějem Hrabětem (1899-1984, zoolog), Jaroslavem Suchým (1926-1975, antropolog) a Karlem Žlábkem (1902-1983, lékař a anatom). Na jejich práci navázali Jan Beneš (1935-1998), Pavel Bláha (*1943), Miluše Dobisíková (*1943), Milan Dokládál (1928-2004), Karel Hajniš (1930-2010), Ladislava Horáčková (*1949), Jan Jelínek (1926-2004), Anna Lorencová (*1921), Vladimír Novotný (*1939), Miroslav Prokopec (*1923), Jarmila Riegrová (*1943), Petr Sedlak (*1969), Milan Stloukal (*1931), Svatava Titlbachová (*1923) a další.

V procesu dělení Československa na přelomu let 1992 a 1993 se rozdělila také původní společnost a v roce 1993 vznikla **Česká společnost antropologická** se sídlem v Praze. Od svého založení rozvíjí společnost svou činnost na území celé České republiky prostřednictvím svých poboček v Praze, Brně a Olomouci, přičemž nové pobočky mohou vznikat i v jiných městech ČR. V současné době (2014) je předsedou společnosti Pavel Bláha, předsedou pražské pobočky je Patrik Mottl, olomoucké pobočky Miroslava Přidalová a brněnské pobočky Lenka Vargová. Cílem České společnosti antropologické je odborný a vědecký rozvoj oboru, přispívá k vytváření koncepce antropologie, k organizaci vědeckého výzkumu a koordinaci vědecké spolupráce členů. Podporuje výuku nových adeptů a rozvoj jejich vědeckých schopností. Popularizuje nové vědecké poznatky a napomáhá k šíření poznatků o člověku mezi laickou veřejností. Svým vědeckým a popularizačním působením v mnoha aspektech navazuje na původní ideu Antropologické společnosti.⁵⁷

7. 3 Univerzitní antropologická pracoviště

Kromě antropologického ústavu v rámci Přírodovědné fakulty Masarykovy univerzity, vznikla na univerzitní půdě menší pracoviště věnující se studiu člověka a jeho kultury. Z těch větších lze jmenovat Oddělení lékařské antropologie v rámci Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity a Laboratoř biologické a molekulární antropologie v rámci Oddělení genetiky a molekulární biologie Ústavu experimentální biologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Sociálně orientovaná antropologie se ustavila v rámci sociologie na Fakultě sociálních studií a menší pracoviště působí také na Pedagogické fakultě a Fakultě sportovních studií.

7. 3. 1 Oddělení lékařské antropologie Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity

Antropologické oddělení při anatomickém ústavu Lékařské fakulty bylo založeno v roce 1970 z iniciativy tehdejších přednostů anatomického ústavu Karla Žlábka (1902-1983) a Lubomíra Malinovského (1931-1997). Vzorem pro založení ústavu byla podobná pracoviště na několika anatomických ústavech v zahraničí (Německo, Polsko, Francie). Cílem oddělení bylo rozvíjet medicínskou tematiku v antropologickém výzkumu, být konzultačním centrem pro antropologii klinickým oborům a také se podílet na výuce mediků. Vedoucím oddělení se stal **Milan Dokládál** (1928-2004). Od roku 1960 působil v rámci Anatomického ústavu **Vladimír Novotný** (*1939), který se specializoval na primatologii a na metodologii identifikace kostrových nálezů neznámého původu. Výzkumná činnost Oddělení lékařské antropologie probíhá v rámci projektů, jejichž hlavním cílem je zjistit na základě standardní antropologické analýzy a paleopatologického vyšetření všechny dostupné informace o tělesných vlastnostech a zdravotním stavu středověkých a novověkých obyvatel Moravy. Vědeckovýzkumnou práci oddělení můžeme rozdělit do několika okruhů: (1) antropologická analýza osteologických souborů, (2) paleopatologické studie zahrnující kazuistiku, (3) sledování zdravotního stavu populací, (4) morfologie pohybového aparátu. Z tohoto hlediska byly provedeny rozbory kosterních ostatků z období stěhování národů z Libivé u Břeclavi, ze slovanského pohřebiště v Olomouci-Nemilanech, z kostnice ve Křtinách, z chrámu sv. Petra a Pavla v Brně, ze zrušeného Městského hřbitova v Brně, z hromadného hrobu vojáků padlých v bitvě u Slavkova a bitvy u Znojma a dalších.⁵⁸

S aktuálními výsledky osteologických a paleopatologických výzkumů jsou studenti medicíny a antropologie seznamováni průběžně v rámci výuky anatomie. Oddělení dlouhodobě spolupracuje s řadou našich i zahraničních antropologických, archeologických a lékařských pracovišť. V současné době je vedoucím Oddělení lékařské antropologie antropoložka **Ladislava Horáčková** (*1949), která na místo nastoupila v roce 1995, po odchodu Milana Dokládala do penze.

7. 3. 2 Laboratoř biologické a molekulární antropologie Oddělení genetiky a molekulární biologie Ústavu experimentální biologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Laboratoř biologické a molekulární antropologie⁵⁹ vznikla v roce 2008 jako jedno z pracovišť Ústavu experimentální biologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. U jejího zrodu stála **Eva Drozdová** (*1967), která v roce 2007 opustila Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Laboratoř zaměřuje svou činnost na výzkum v oblasti biologických znaků lidských populací. Pracovníci laboratoře se podíleli na výzkumu slovanského pohřebiště Pohansko u Břeclavi, antropologické analýze kosterních ostatků šlechtické rodiny Ditrichsteinů z mikulovské hrobky, šlechtické rodiny Larisch-Mönnichů z Fryštátu či analýze kosterních ostatků z doby stěhování národů ze Žúráně u Brna. V současné době se pracovníci laboratoře zaměřují především na problematiku aDNA, molekulární antropologie a propojení antropologických metod s metodami molekulární biologie (sérologie, genetické výzkumy, molekulárně biologické příčiny nemocí).

S aktuálními výsledky svých výzkumů seznamují pracovníci laboratoře průběžně studenty Přírodovědecké fakulty v rámci studijního programu Molekulární biologie a genetika, směr Antropogenetika a v rámci specializovaných přednášek pro antropology.

7. 3. 3 Menší antropologická pracoviště

Výuka a vědeckovýzkumná práce v antropologii probíhá na Masarykově univerzitě také v rámci studijních programů a oborů humanitně orientovaných fakult. Již od roku 2004 se na Fakultě sociálních studií ustanovil v rámci sociologie studijní obor Sociální antropologie⁶⁰, který studentům nabízí teoretickou přípravu pro studium proměn kulturních systémů a sociálních procesů, prostřednictvím kterých se lidské společnosti vztahují k realitě a zvyňnamňují tento svět. Ve svém vědeckovýzkumném bádání se zaměřují na problematiku takových fenoménů, jako jsou migrace, etnické vztahy a konflikty, urbánní antropologii, příbuzenství, rodina a sociální síť 21. století, materiální kultura či na formování a reprodukce komunit a hnutí. Aktivně zde působí spolek Anonymních antropologů, který svou činností přispívá k šíření „antropologických“ myšlenek v akademickém prostředí. Vedoucí oboru Sociální antropologie Katedry sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity je **Irena Kašparová** (*1974).

S výukou antropologických předmětů se dále setkáváme na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, kde probíhá výuka antropologie a dalších příbuzných témat v rámci Katedry občanské společnosti a Sociální pedagogiky. Na Fakultě sportovních studií probíhá výuka kinantropologie (analýza pohybu) pro budoucí trenéry a sportovce. S antropologickými pracovišti Přírodovědecké fakulty spolupracují archeologové z Filozofické fakulty, kteří jsou proškolení v humánní osteologii a základních antropologických metodách odhadu pohlaví a věku. S rozvojem virtuální antropologie (moderní zobrazovací techniky, 3D techniky, vícerozměrné statistiky) se ke spolupráci s antropologickými pracovišti připojují také odborníci z Fakulty informatiky Masarykovy univerzity.

Ve svém širokém zájmu, který celostní antropologie má, se postupně každá fakulta Masarykovy univerzity nějakým způsobem s antropologií setkává. To představuje pro budoucí vývoj antropologie velké výzvy, které umožní budoucí generaci antropologů nalézt své místo v rychle se měnícím světě člověka, kultury a společnosti.

8. Brněnská antropologie včera a dnes

Antropologické myšlení zapustilo v Brně silné kořeny a to nejen na půdě Masarykovy univerzity. Již od založení antropologického ústavu v roce 1923 se posluchači i vyučující zaměřili na ohromný vědecký potenciál, který Morava nabízí. První generace antropologů našla uplatnění nejen na akademické půdě, kde se věnovala výchově nových odborníků, ale zejména v terénním výzkumu. Spojení antropologie a archeologie přispělo k tomu, že se Morava stala významným centrem studia archaického člověka a jeho kultury. Vedle „otců zakladatelů“ moravské archeologie proto můžeme směle zařadit i první nesmělé „otce zakladatelé“ moderní brněnské antropologie.

Založení a rozvoj brněnské antropologie je však nesporně spojen s pražským prostředím a zakladatelem vědecké antropologie v českých zemích Jindřichem Matiegkou. Jeho pojetí antropologie jako celostní vědy zkoumající člověka a jeho svět se v osobě jeho žáka, Vojtěcha Suka, dostalo do Brna, kde se mu dostalo neskutečné podpory. Pro město Brno a Masarykovu univerzitu znamenal příchod Vojtěcha Suka v roce 1923 neskutečný vědecký i společenský potenciál. Díky jeho působení se z brněnské Alma Mater stalo jedno z nejvýznamnějších středisek předválečné evropské antropologie. Přestože se Vojtěch Suk ve svém výzkumu zabýval především biologickou stránkou lidské existence, neupíral roli a význam kultuře a společnosti, která se podle něj podílela na celostním obrazu člověka a jeho existence. Proto můžeme označit Vojtěch Suka za jedno z prvních propagátorů Boasovy myšlenky obecné antropologie v českém prostředí. Vojtěch Suk představuje významnou osobnost v dějinách české antropologie, a to nejen svými vědeckými pracemi, organizační činností a společenským postavením, ale především snahou prokázat mylné předsudky různých rasistických teorií. Na nepřehledném množství materiálu (od fyzických znaků, přes sérologii až po dědičné vlastnosti) demonstroval mylné představy tehdy bujících eugenických hnutí, lidových rasových teorií a cílených politicky orientovaných rasistických skupin. Tímto svým bojem proti nesmyslným mýtům se připojil k antropologům, jako byli Franz Boas a Aleš Hrdlička, kteří stále více poukazovali na to, že rasové dělení lidstva je nesmyslné a není nikterak vědecky opodstatněné. Česká antropologie se tak stala jedním z vůdčích hlasů ve světě bojujících proti rasismu.

Jako zakladatel brněnské antropologie se Vojtěch Suk podílel na vzniku Antropologického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v letech 1923 až 1927, ze kterého se stalo jedno z významných evropských pracovišť. Pro rozvoj Masarykovy univerzity bylo významné jeho působení ve funkci děkana Přírodovědecké fakulty a také aktivita, která odvrátila zánik této fakulty. Slibně rozběhlou práci však přerušil začátek druhé světové války a uzavření českých vysokých škol na podzim 1939. Na předválečnou činnost antropologického ústavu se navazovalo po skončení války v roce 1945 a již v prvním akademickém roce po válce byla výuka antropologie obnovena. Na obnově ústavu se vedle Vojtěcha Suka podíleli jeho žáci a spolupracovníci, zejména jeho nástupce Jindřich Valšík. Spolu v roce 1947 založili Antropologickou společnost, která se stala organizací sdružující

téměř veškeré antropology v Československu a jejíž snahou bylo odborně vzdělávat mladé odborníky a prostřednictvím populárně naučných přednášek i laickou veřejnost.

Slibně započatý poválečný vývoj brněnské antropologie byl po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 a orientací vědecké obce na Sovětský svaz, postupně omezován. V roce 1953 odešel Jindřich Valšík do Bratislavy a brněnský antropologický ústav byl přiřčen k Zoologickému ústavu. De facto se tak připravovala jeho likvidace, kterému zabránilo zejména úsilí tehdejších pracovníků antropologického ústavu. Původní celostní zaměření, tedy vedle fyzické stránky i sociokulturní pohled na člověka, bylo z ideologických důvodů redukováno na popis a charakteristiku tělesné stavby minulých populací člověka. Jistou naději v obnovu samostatného ústavu přinesl rok 1968, kdy se uvolnily společenské poměry. Bohužel této situace tehdejší vedení „antropologického ústavu“ nevyužilo a antropologie přežívala jen jako jedno z oddělení tehdejší katedry zoologie. Novou naději pro rozvoj celostního pojetí studia člověka a kultury znamenal příchod Jana Beneše, který se původně soustředil na evoluční proměny anatomicky moderního člověka. Přestože se připravovala celková likvidace antropologie v Brně, podařilo se v období normalizace vychovat mnoho odborníků, kteří dnes představují jádro české antropologické obce.

Nový impulz pro rozvoj vědeckého potenciálu znamenala změna společenských poměrů na konci roku 1989. S pádem komunistického režimu se obnovila snaha osamostatnit antropologii a navázat na odkaz Vojtěcha Suka. Tyto snahy byly korunovány v roce 1993 založením samostatné Katedry antropologie, která se v roce 2006 proměnila v Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Na vzniku samostatných institucí má nesmírný podíl Jan Beneš a Jaroslav Malina, kteří koncipovali ústav v duchu prvorepublikového Sukova Antropologického ústavu. Cílem dnešního ústavu je tak studium člověka v jeho biologické, kulturní a sociální dimenzi s humanologickým posláním.

Brněnská antropologie prošla během svého vývoje úspěšnými etapami, ale také krkolomnými a neúspěšnými obdobími, kdy jí hrozil faktický zánik. Přesto se z těchto nezdarů zvedla a dnes tvoří moderní antropologické pracoviště. V budoucnu jistě svůj potenciál dále rozvine a přispěje k porozumění společnosti, lidských vztahů a podstatě člověka v rychle se měnícím vzájemně propojeném světě.

9. Poznámky

- 1 Budil 2003: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, s. 11; Eriksen 2008: *Sociální a kulturní antropologie*, s. 13
- 2 Soukup 2011: *Antropologie. Teorie člověka a kultury*, s. 15
- 3 Soukup 2011: *tamtéž*, s. 56; Soukup 2014: *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*, s. 24-26
- 4 *Tadeáš Hájek z Hájku* (1525-1600) – český renesanční přírodovědec a osobní lékař císaře Rudolfa II.
- 5 *Jan Jesenský* (1556-1621) – lékař, anatom, filozof a humanista slovenského původu. V letech 1617-1620 byl rektorem Karlovy univerzity v Praze. Za aktivní účast ve stavovském povstání byl v roce 1621 popraven na Staroměstském náměstí.
- 6 *Jan Evangelista Purkyně* (1787-1869) – lékař, přírodovědec a filozof; zakladatel prvního fyziologického ústavu v Evropě ve Vratislavi (Breslau).
- 7 Grégr 1858: *O lebkách člověčích vůbec a o slovanských zvláště*, s. 223-242
- 8 *Johann Gregor Mendel* (1822-1884) – přírodovědec, kněz a opat augustiniánského kláštera v Brně; zakladatel vědecké genetiky a objevitel zákonů dědičnosti.
- 9 Pilařová 2005: *Vojtěch Suk: život a dílo v kontextu české a světové antropologie*, s. 21-24
- 10 *Jindřich Wankel* (1821-1897) – lékař, paleontolog a archeolog, „otec moravské archeologie“, soustavně zkoumal jeskyně Moravského krasu; *Karel Jaroslav Maška* (1851-1916) – pedagog, paleontolog a archeolog, objevitel čelisti dítěte neandertálce v jeskyni Šipka; *Martin Kříž* (1841-1916) – právník, archeolog a badatel moravského krasu, podílel se na výzkumech v Předmostí u Přerova, jeskyně Pekárna a dalších.
- 11 *Jindřich Matiegka* (1862-1941) – lékař a antropolog, zakladatel pražského antropologického ústavu a první profesor antropologie na Karlově univerzitě, zakladatel pedologie. Zabýval se studiem historických osobností a populací. Podrobně zpracoval kosterní nálezy z Předmostí u Přerova.
- 12 *Lubor Niederle* (1865-1944) – antropolog, archeolog a etnograf, spoluzakladatel antropologie jako vědecké disciplíny.
- 13 Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 25-28
- 14 *Jiří Malý* (1899-1950) – antropolog a lékař, nástupce Jindřicha Matiegky ve vedení antropologického ústavu. Věnoval se historické a forenzní antropologii.
- 15 Pilařová 2005 : *Vojtěch Suk...*, s. 28-33

- 16 Malina 2004: *Antropologie. Brněnská antropologie v českém a mezinárodním kontextu (se zaměřením na Katedru antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně)*, s. 25; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 33-34
- 17 Zákon o zřízení Masarykovy univerzity, č. 50/1919 Sb. ze dne 28. 1. 1919.
- 18 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 25; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 79
- 19 Red. 1949: *Prof. V. Suk, 1879-1949*, s. 2; Novotný 1994: *Profesor Vojtěch suk a nová antropologie*, s. 14; Malina 2004: *Antropologie...*, s. 25; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 80
- 20 Fabio Frassetto (1876-1953)
- 21 Georg Ruge (1852-1919)
- 22 Rudolf Martin (1864-1925)
- 23 Aleš Hrdlička (1869-1943)
- 24 Novotný 1994: *Profesor Vojtěch Suk...*, s. 13-14; Malina 2004: *Antropologie...*, s. 26; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 46-53, 66-74
- 25 Red. 1949: *Prof. Vojtěch Suk...*, s. 3; Novotný 1994: *Profesor Vojtěch Suk...*, s. 14; Malina 2004: *Antropologie...*, s. 27-28; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 58-66, 91-100, 130
- 26 Jan Zavřel (1879-1946)
- 27 Stodůlka 2014: *Geografický ústav Masarykovy univerzity v době mezi světovými válkami*, s. 20
- 28 Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 80
- 29 Suk 1931a: *Anthropological Institute, Masaryk University, Brno, Czechoslovakia*, s. 71-72
- 30 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 29
- 31 Suk 1931b: *Antropologie, anatomie a patologie*, 1504
- 32 Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 129-130
- 33 Pilařová 2005: *tamtéž*, s. 100-139).
- 34 Red. 1949: *Prof. Vojtěch Suk...*, s. 3; Pilařová 1999: *Vojtěch Suk: život a dílo*, s. 32-33; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 140-145
- 35 Pilařová 2005: *tamtéž*, s. 146-149; Stodůlka 2014: *Geografický ústav...*, s. 52
- 36 Pilařová 2005: *tamtéž*, s. 146-149
- 37 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 34; Pilařová 2005: *Vojtěch Suk...*, s. 149, 151-158
- 38 pedoantropologie

- 39 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 34; Vymazalová 2004: *Život a dílo profesora J. A. Valšíka*, s. 21-24
- 40 Vymazalová 2004: *tamtéž*, s. 24-28).
- 41 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 34
- 42 Malina 2004: *tamtéž*, s. 34; Malina 2011: *Encyklopedie antropologie*
- 43 Beneš 1994: *Sukův Antropologický ústav MU jako Katedra antropologie na Přírodovědecké fakultě MU*, s. 12; Malina 2004: *Antropologie...*, s. 34-35
- 44 Beneš 1994: *tamtéž*, s. 12; Malina 2004: *tamtéž*, s. 36
- 45 Beneš 1995: *Sukův Antropologický ústav MU jako Katedra antropologie na Přírodovědecké fakultě MU*, s. 14; Malina 2004: *Antropologie...*, s. 49
- 46 Beneš 1995: *tamtéž*, s. 14; Malina 2004: *tamtéž*, s. 50-51
- 47 Beneš 1995: *tamtéž*, 14
- 48 Novorný 1995: *Humanologické aktivity antropologického ústavu Masarykovy univerzity*, s. 27-30; Malina 2004: *Antropologie...*, s. 56-57
- 49 Sázelová 2014: *Jiří A. Svoboda*, s. 69
- 50 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 145
- 51 *Encyklopedie antropologie*: <http://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/encyklopedie/index.html>;
Encyklopedie sexuality, erotiky a lásky všech kultur světa:
<http://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/encykl-sexuality/index.html>; *Člověk – Auto – Encyklopedie*: <http://is.muni.cz/do/sci/UAntrBiol/el/clovek-auto/index.html>
- 52 Karel Absolon (1887-1960)
- 53 Jan Jelínek (1926-2004)
- 54 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 39-41
- 55 Malina 2004: *tamtéž*, s. 137-138; *Ústav Anthropos MZM*: <http://www.mzm.cz/ustav-anthropos/>
- 56 Malina 2004: *tamtéž*, s. 41-42
- 57 Malina 2011: *Encyklopedie antropologie; Česká společnost antropologická*:
<http://anthropology.cz/>
- 58 Malina 2004: *Antropologie...*, s. 37; Horáčková 2011: *Oddělení lékařské antropologie*,
nestránkováno; <http://www.med.muni.cz/antropologie/>
- 59 <http://www.sci.muni.cz/LBMA/>

60 <http://www.san.fss.muni.cz/index.php/cs/>

10. Prameny, zdroje a citovaná literatura

Archiv Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty

Beneš, Jan (1994): Sukův Antropologický ústav MU jako Katedra antropologie na Přírodovědecké fakultě MU. *Univerzitní noviny I*, č. 7-8, s. 12-13.

Beneš, Jan (1995): Sukův Antropologický ústav MU jako Katedra antropologie na Přírodovědecké fakultě MU. In.: Novotný, Vladimír – Drozdová, Eva (ed.): *Soudobá česká antropologie*, s. 13-15.

Budil, Ivo T. (2003): *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 488 s.

Eriksen, Thomas Hylland (2008): *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 408 s.

Grégr, Eduard (1858): O lebkách člověcích vůbec a o slovanských zvláště. *Živa roč. 6*, č. 4, s. 223-242.

Hájek z Hájku, Tadeáš (1584): *Aphorismorum Metoposcorum libellum unus*. Frankfurt: Andreas Wecheli, 79 s.

Horáčková, Ladislava (2011): Oddělení lékařské antropologie. In.: Malina, Jaroslav (2011): *Encyklopedie antropologie*. Brno: Masarykova univerzita, nestránkováno.

Malina, Jaroslav (2004): Antropologie. Brněnská antropologie v českém a mezinárodním kontextu (se zaměřením na Katedru antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně). *Folia Historica 73*, 319 s.

Malina, Jaroslav (2011): *Encyklopedie antropologie, 2. vyd.* Brno: Masarykova univerzita.

Mendel, Georg Johann (1866): Versuche über Pflantehybriden. *Verhandlungen des Naturforschenden Vereins in Brünn 4*, s. 3-47.

Novotný, Vladimír (1994): Profesor Vojtěch Suk a nová antropologie. *Univerzitní noviny I*, č. 7-8, s. 13-15.

Novotný, Vladimír (1995): Humanologické aktivity antropologického ústavu Masarykovy univerzity. In.: Novotný, Vladimír – Drozdová, Eva (ed.): *Soudobá česká antropologie*, s. 27-30.

Pilařová, Radka (1999): *Vojtěch Suk: život a dílo*. Brno: nepublikovaná diplomová práce MU.

Pilařová, Radka (2005): *Vojtěch Suk: život a dílo v kontextu české a světové antropologie*. Brno: nepublikovaná dizertační práce MU.

Red. (1949): Prof. V. Suk, 1879-1949. *Zprávy anthropologické společnosti 2*, 1-2, s. 1-5.

Sázelová, Sandra (2014): Jiří A. Svoboda. *Anthropologia Integra 5*, č. 1, s. 69-70.

Soukup, Václav (2011): *Antropologie. Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 744 s.

Soukup, Martin (2014): *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum, 170 s.

Stodůlka, Filip (2014): *Geografický ústav Masarykovy univerzity v době mezi světovými válkami*. Brno: nepublikovaná bakalářská práce MU, 57 s.

Suk, Vojtěch (1931a): Anthropological Institute, Masaryk University, Brno, Czechoslovakia. *Anthropologie IX, č. 1, s. 69-73*.

Suk, Vojtěch (1931b): Antropologie, anatomie a patologie. *Časopis lékařů českých 70, č. 44, s. 1503-1505*.

Vymazalová, Taťána (2004): *Život a dílo profesora J. A. Valšíka*. Brno: nepublikovaná diplomová práce MU.